

УДК 94(477)«19»(092)Борковський

Я. І. Левкун

**ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ІВАНА БОРКОВСЬКОГО,
ЧЕСЬКОГО АРХЕОЛОГА, УКРАЇНЦЯ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ**

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича,
вул. Кобилянської, 2, м. Чернівці, 58012, Україна

Левкун Ярослав Ілліч, здобувач кафедри історії України, e-mail:
levkun@i.ua

Людина повинна завжди пам'ятати,
звідки вона пішла у життя.
Людина не має права
бути безхатченком.

Олександр Довженко

АНОТАЦІЯ

На основі епістолярної спадщини чеського археолога, українця за походження Івана Івановича Борковського (1897–1976) вперше розкриваються нові сторінки його біографії, особистого життя, родинних відносин, любові до рідної України, її мови, культури. Висвітлено співпрацю з археологами Німеччини, лист до президента Карпатської України Августина Волошина, підготовку ректором УВУ свята дня народження Т. Г. Шевченка у Празі в 1942 році. Розвиваючи наукову біографію першовідкривача «празької культури», автор статті розширює інформаційне поле про одну із найвідоміших постатей у науковому світі Чехословаччини, яку поважали Т. Масарик, Є. Бенеш. І. Борковський став містком єднання двох народів — чеського та українського.

Певний внесок у розвиток світової культури та науки внесли українці. Серед них — Іван Борковський, уродженець Галичини (с. Чортовець, Городенківський район, Івано-Франківської області).

Вчений став визнаним авторитетом у Європі в галузі слов'янської археології. Його знахідки на Празькому Граді, Лівому Граді, відкриття костелу Діви Марії на королівському замку стали частиною найдавнішої історії Праги та Чеської державності.

А матеріали знахідок кельтської культури в Мжецьких Жегровицях є унікальними в усій кельтській Європі. Знайдена І. Борковським сіра попільниця на поховання перед Чернінським палацом у Празі є найстарішою пам'яткою у Східній Європі.

Найбільшим досягненням наукової діяльності І. Борковського є праця про «празький тип», українське походження археолога зумовило тематику перших наукових досліджень, що полягало у

вивченні взаємозв'язків Середньої і Східної Європи з Україною у давнину.

Високо оцінював І. Борковського академік, професор Карлового університету, директор ІА ЧСАН Я. Філіп. Він вважав його найвидатнішим археологом інституту, одним із засновників модерної чехословацької археології, чие ім'я тісно пов'язане з дослідженням двох найважливіших місць, які є свідками зародження Чеської держави та її найдавнішої історії: Лівого Граду та Празького Граду.

Таким чином, можна констатувати, що постать І. Борковського зацікавила дослідників ще наприкінці 60-х років ХХ ст. Проте масштабні роботи з означеної проблематики виходять вже після 21 вересня 2007 р. Саме тоді в уряді вперше його вшанували. В ЧНУ ім. Ю. Федьковича була проведена міжнародна конференція з нагоди 110 річниці від дня його народження.

Ключові слова: *І. Борковський; епістолярна спадщина; Празький Град; «празький тип»; УВУ в Празі.*

Я. И. Левкун

ЭПИСТОЛЯРНОЕ НАСЛЕДИЕ ИВАНА БОРКОВСКОГО, ЧЕШСКОГО АРХЕОЛОГА, УКРАИНЦА ПО ПРОИСХОЖДЕНИЮ

Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича,
ул. Кобылянской, 2, Черновцы, 58012, Украина

Левкун Ярослав Ильич, соискатель кафедры истории Украины,
e-mail:levkun@i.ua

Человек должен всегда помнить,
откуда он пошел в жизнь.

Человек не имеет права
быть бездомным.

Александр Довженко

АННОТАЦИЯ

На основе эпистолярного наследия чешского археолога, украинца по происхождению Ивана Ивановича Борковского (1897–1976) впервые раскрываются новые страницы его биографии, личной жизни, семейных отношений, любви к родной Украине, ее языку, культуре. Отражено сотрудничество с археологами Германии, письмо к президенту Карпатской Украины Августину Волошину, подготовка ректоратом УВУ празднования дня рождения Т. Г. Шевченко в Праге в 1942 году. Развивая научную биографию

первооткрывателя «пражской культуры», автор статьи расширяет информационное поле об одной из самых известных фигур в научном мире Чехословакии, которую уважали Т. Масарик, Е. Бенеш. И. Борковский стал мостиком единения двух народов — чешского и украинского. Определенный вклад в развитие мировой культуры и науки внесли украинцы. Среди них — Иван Борковский, уроженец Галичины (с. Чертовец, Городенковский район, Ивано-Франковской области).

Ученый стал признанным авторитетом в Европе в отрасли славянской археологии. Его находки на Пражском Граде, Левом Граде, открытие костела Девы Марии на королевском замке стали частью самой древней истории Праги и Чешской государственности. А материалы находок кельтской культуры в Мжецких Жегровицах являются уникальными во всей кельтской Европе. Найденная И. Борковским серая пепельница в захоронении перед Чернинским дворцом в Праге является самой старой достопримечательностью в Восточной Европе.

Наибольшим достижением научной деятельности И. Борковского является труд о «пражском типе», украинское происхождение археолога обусловило тематику первых научных исследований, что заключалось в изучении взаимосвязей Средней и Восточной Европы с Украиной в давние времена.

Высоко оценивал И. Борковского академик, профессор Карлового университета, директор ИА ЧСАН Я. Филипп. Он считал его самым выдающимся археологом института, одним из основателей новейшей чехословацкой археологии, чье имя тесно связано с исследованием двух важнейших мест, которые являются свидетелями зарождения Чешского государства и его самой древней истории: Левого Града и Пражского Града.

Таким образом, можно констатировать, что фигура И. Борковского заинтересовала исследователей еще в конце 60-х годов XX ст. Однако масштабные работы из отмеченной проблематики выходят уже после 21 сентября в 2007 г. Именно тогда в правительстве впервые почтили его память. В ЧНУ им. Ю. Федьковича была проведена международная конференция по случаю 110 годовщины со дня его рождения.

Ключевые слова: И. Борковский; эпистолярное наследство; Пражский Град; «пражский тип»; УВУ в Праге.

Ya. I. Levkun

**EPISTOLARY LEGACY OF IVAN BORKOVSKY,
A CZECH ARCHEOLOGIST OF UKRAINIAN DESCENT**

Chernivtsi Yu. Fedkovych National University,
2 Kobylanska St., Chernivtsi, Ukraine, 58012

Levkun Yaroslav Illich, Applicant for the Department of History of Ukraine; e-mail: levkun@i.ua

One should always remember
Where one started one's life
No one has the right
To be homeless.

Oleksander Dovzhenko

ABSTRACT

On the basis of the epistolary legacy of the Czech archeologist of Ukrainian descent, Ivan Borkovsky, (1897–1976), for the first time we can open the pages of his biography, his personal and family life, his love for Ukraine — its language and culture. The article describes his collaborative work with German archeologists; his letter to Augustin Voloshyn, the President of the Carpathian Ukraine; organization by the university administration of the Ukrainian Free University of the celebration of Taras Shevchenko's anniversary in Prague in 1942. The author presents the biography of Borkovsky's scholarly accomplishments as the first person to discover the «Prague Culture»; and broadens the information field about one of the most renowned figures of the scientific circle of Czechoslovakia, a person respected by T. Masaryk and E. Beneš.

I. Borkovsky became a bridge between the two cultures: Czech and Ukrainian. Ukrainians contributed quite a bit into world culture. One of such contributions was Ivan Borkovsky, (1897–1976), a native of Halychyna (the village of Chortivets, Horodenka Region, Ivano Frankivsk Oblast).

The scientist became a renowned authority in Europe in the field of Slavic Archeology. His discoveries at Prague Castle, Left Castle, and the Church of the Virgin Mary at the Royal Castle became part of the oldest history of Prague and the Czech nation.

The discoveries of the Celtic culture that he made in Mzheck Zhehrovcy are considered quite unique in Celtic Europe. The grey funerary ash container that Borkovsky discovered in front of the Cerninsky Palace in Prague is the oldest object found in East Europe.

Borkovsky's greatest scientific achievement is his work on the «Prague type». Borkovsky's Ukrainian roots influenced the topics of

his first scholarly research, which helped in researching the mutual contacts of the ancient East-Central Europe with Ukraine.

J. Filip, Professor of the Charles University in Prague, Director of the The Academy of Sciences of the Czech Republic, highly appreciated I. Borkovsky. He considered Borkovsky one of the most renowned archeologists of the Institute, one of the founders of contemporary Czech Archeology, whose name is closely associated with the research of two of the most important sites, which attest to the emergence of the Czech nation and its ancient history, Left Castle and Prague Castle.

Thus, it can be stated, that even in the late 1960s researchers became interested in the figure of I. Borkovsky. However, his most prominent works are published only after September 21, 2007. That was the first time that Borkovsky received recognition from the Ukrainian Government. The Chernivtsi Yu. Fedkovych National University conducted an international scientific conference commemorating the 110th anniversary of his birth.

Key words: *I. Borkovsky; epistolary heritage; Prague Castle; 'Prague type'; Ukrainian Free University in Prague.*

*На фото першовідкривач
празької культури,
українець —
Іван Борковський*

Сьогодні, коли громадськість України відзначила річницю Революції гідності і українці вибороли кров'ю право жити за європейськими стандартами, де панує свобода, демократія і право, актуальним є вивчення історії євроінтеграції України, її співпраці з країнами Європейського Союзу, життя і діяльності української наукової і культурної інтелігенції, яка працювала в країнах Європи. Їх досягнення в галузі науки, культури, мистецтва.

Мостом, що єднає Україну і Чехію, є особистість українця Івана Борковського — вченого зі світовим ім'ям, який досяг найвищої своєї наукової вершини далеко за межами України — в Чехословаччині. Він віддячив чеському народу за відкриття чехом Вікен-

тієм Хвойкою «трипільської культури» в Україні, відкривши «празьку культуру» в Чехословаччині, і став одним із найбільш знаних археологів Європи.

Метою статті є висвітлення епістолярію вченого, який доповнить наукову біографію, привідкриє нові сторінки життя і діяльності українця.

Завданням статті є повне дослідження епістолярної спадщини археолога, збір листів і документів до музею його імені в селі Чортовець Городенківського району Івано-Франківської області.

Діяльність вченого в Празі, досягнення сучасної Чехії в соціально-культурному розвитку показують правильність вибору українців і України у прагненні євроінтеграції як головного і незмінного зовнішньополітичного пріоритету України — основи стратегії економічного та соціального розвитку держави, покращення добробуту населення.

З цією метою у 2009 році на Городенківщині створено громадську організацію «Товариство культурних взаємин Україна — країни ЄС: Австрія, Чехія, Польща ім. І. Борковського», його членами є поважні професори, громадські діячі.

Наукову і громадську діяльність вченого досліджували професори В. Марчук, В. Шендеровський [10], Т. Марусик, В. Даниленко, С. Пивоваров, Л. Михайлина, В. Баран, доценти: В. Петегирич, І. Ковалів, Т. Романюк, чеські археологи — Ян Фролік, Яна Марікова, Зденек Сметанка. У статті використано праці: Ю. Критського [4], М. Коцюбинського [3], І. Войцехівської [2], П. Медведєва [7], І. Паперно [8], Ю. Шереха [9], в яких вказується значення епістолярію як історіографічного джерела; В. Шендеровського [10], в якій частково висвітлено наукову діяльність І. Борковського.

ОТБ «Галичина» (м. Івано-Франківськ) в 2007 році створило фільм «Іван Борковський на вітар України» (автори — Г. Філіпова, Я. Левкун).

Найбільше було здійснено досліджень після проведення у вересні 2007 року в стінах ЧНУ ім. Юрія Федьковича Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річниці від дня народження І. Борковського і повернення його імені Україні. За дорученням Президента України Віктора Ющенка, учасників конференції привітав О. Безструшкін, начальник гумані-

тарної служби Секретаріату Президента України. 23 вересня 2007 року було відкрито пам'ятник чеському археологу в його рідному с. Чортовець. Скульптор — заслужений художник України з Києва, меценат Роман Калин. У місцевій школі відкрито музей І. Борковського. У музеї побували професори Карлового університету, чеський археолог Яна Марікова.

Проблемою нашого дослідження є наукова і громадська діяльність І. Борковського і написання наукової біографії чеського вченого, українця за походженням на основі вивчення епістолярної спадщини археолога з родинного архіву його сестри С. Кічоровської з США.

Хочемо зазначити, що з допомогою листів можна простежити невідомі досі сторінки наукової біографії вченого. Лист є не тільки акцією, він показує реакцію людини на ті суспільні події, які відбуваються у часі, коли він його писав. З листів ми пізнаємо ставлення автора до тих чи інших подій, історичну правду того часу з позиції автора. Лист є таким собі образом автора. Пишучи листа, одна людина — автор звертається до іншої — адресата не з будь-якої причини. А на те була внутрішня духовна потреба автора поділитись думками, болями, переживаннями закличками до дії. Об'єктивна основа листа пов'язана, у першу чергу, з автором і адресатом, їх сумлінням і совістю правдиво і чесно розповідати і аналізувати події. Лист є зразком саморозкриття як особистості, так і наукового характеру вченого. Лист є письмовим виразом архівних джерел. Не погоджуюсь з думкою деяких авторів, що лист є другорядним архівним матеріалом. Листи мають «окрему жанрову нішу» [3, с. 38]. За висловлюваннями Ю. Шереха, у листах «замаскований внутрішній діалог автора з власною совістю» [9, с. 63]. З листів вимальовується особисте, не пізнане досі дослідниками життя як вченого, так і людини, з її болями і потребами, вчинками і планами на майбутнє, а головне потребою до спілкування.

Лист відображає еволюцію культури в тому відношенні, як у ньому відбувається відбір і формування певних тем і змісту в цілому. Як відзначав І. Паперно, «принцип відбору інформації, яка фіксується в листі, зумовлюється не тільки безпосередньою орієнтацією на адресата — способи самовираження, події або деталі, варті зафіксування, були явищем, яке змінилося ра-

зом з орієнтацією культури. Усвідомлене як культурний факт в одну епоху в іншу просто не помічається і відкидається як несуттєве. При цьому відбувається і зворотний процес: з одного боку, принципи самовираження формують склад листа, а з другого, зафіксоване входить у свідомість епохи і стає культурним фактом» [8, с. 107]. З'ясування особливостей листа дозволить відобразити процеси, що мали місце в культурі, науці того періоду, коли останній створювався. Водночас це дасть можливість визначити своєрідність епістолярію вченого, археолога. У питанні співвідношення і взаємозв'язку між темою і жанром дотримуємося теорії М. Бахтіна, за якою тема усвідомлюється як «точка зору» на світ. За визначенням дослідника, «жанр є оригінальною єдністю теми і виступу на тему» [7, с. 110]. І оскільки «тема твору є темою цілого висловлювання як певного соціально-історичного акту» [7, с. 110] то й лист, що є безпосередньо таким висловлюванням, формуватиметься як особлива жанрова форма, в першу чергу, відповідно до певної тематики. Усе це і визначає місце тематики в формуванні та функціонуванні жанру епістоли.

Одним із джерел для вивчення і дослідження наукової біографії чеського вченого, українця за походженням Івана Борковського є його листи, які він писав українською мовою рідним сестрам у США. Ці листи не признавалися для публічного висвітлення і тому багаті на історичні факти життя археолога висвітлюється правдиво. І вперше саме на об'єктивність висвітлення подій у листах різних визначних особистостей вказують І. Войцехівська та В. Ляхацький [2, с. 20].

Листи визначного українця зберігаються у родинному архіві його сестри Софії Кічоровської в Чикаго (США), а їх фотокопії вона віддала до музею І. Борковського у селі Чортовець Городенківського району Івано-Франківської області [1, арк. 1–11].

У фондах Центрального державного архіву вищих органів влади України (далі ЦДАВО) у так званому «празькому архіві» у фонді 3864 опр. 1, стр. 45 (Щербаківський Вадим Михайлович (1876–1957) — етнолог і археолог, професор Полтавського університету, перший ректор Українського вільного університету в м. Празі, член АН Чехословаччини 1941–1945 рр.) зберігається 5 листів І. Борковського до Я. Пастернака та його листування з В. Щербаківським [5, с. 288–289].

Епістолярні джерела, як писав Ю. Критський, особливо якщо вони стосуються людей творчих, можуть пролити світло на їхні наукові плани, в тому числі не здійснені [4, с. 87].

Висилаючи листи І. Борковського до музею його імені у с. Чортовець, С. Кічоровська писала, що поряд з братом І. Борковським родина пишається і сином їх рідної сестри Анни Ліскевич (1948 р. н.) Тарасом Ліскевичем. «Нині він проживає у Чикаго. У 1976 році здобув в університеті Огайо докторський ступінь зі спортивної психології та міжнародного спорту. З 1985 року був головним тренером жіночої національної збірної США з баскетболу, яка виступала на Олімпіадах 1992 та 1996 років. А починав свою спортивну кар'єру у волейбольній команді США «Кеннет Аллен» [1, арк. 7]. Сестра Софія прожила у Чикаго (США) до 2013 року. Була активним членом Союзу українок США. Маючи дар до журналістики, готувала статті до українських газет, журналів, співпрацювала з українською греко-католицькою церквою як колишня монахиня жіночого монастиря сестер Василіянок у м. Станіславі, який у 1947 році було ліквідовано радянською владою. Саме журналістика допомогла їй познайомитися і одружитися з українцем з Донбасу — Романом Кічоровським, автором багатьох матеріалів, зокрема про Голодомор 1932–1933 років в Україні.

Подружжя Софії і Романа Кічоровських, маючи добру і оплачувану роботу, допомагали матеріально великій родині Борковських, яка робила багато справ для слави України поза її межами. Власних дітей у них не було. На старості за ними доглядала дочка рідної сестри Софії-Анни Ліскевич Уляна. Вона і стала власницею майна і архіву родини. На жаль, не вдалося віднайти родину дочки Івана Борковського у Ванкувері (Канада) — Тетяни Білої-Борковської. Відомо тільки, що вона займалася перукарською справою та дрібним торгівельним бізнесом. У неї була дочка Лінда. Зв'язки з родиною Тетяна втратила 1971 році. З того часу з нею ніхто більше не спілкувався, а на листи вона не відповідала.

Багато деталей з життя родини Борковських, яка проживала за кордоном, дізнаємось із українського часопису «Свобода», що видавався головною виконавчою фонду катедр українства США у Нью-Йорку. В українців Америки був гарний звичай на світлу пам'ять про своїх померлих родичів офірувати

гроші не тільки на церкву, але і на українську студію в Гарвардському університеті. Так, Софія Кічоровська, найстарша сестра Івана Борковського, пожертвувала 100 доларів на річницю смерті брата доктора Івана Борковського [14, с. 4], 85 доларів в пам'ять батьків «блажених пана Івана і пані Мотрі та брата блаженного пана доктора Івана Борковського» [13, с. 3]. П'ятдесят доларів «Рісирч департамент ТСП», 31 долар пам'яті померлої сестри Анни Ліскевич, 25 доларів пам'яті чоловіка сестри Ярослави Степана Салика, 25 доларів пам'яті пані Брагагноль (родичка невідома), 13 доларів пам'яті Є. і О. Пилиповичі (відповідно сестри Євгенії і її чоловіка), 10 доларів на пам'ять у річницю смерті чоловіка блаженного пана Романа Кічоровського з призначенням на публікацію про голод 1933 року в Україні [12, с. 4]; 30 доларів на пресовий фонд журналу пластунів «Юнак», що видавався в м. Торонто (Канада), пам'яті сестри Оксани Дучимінської [11, с. 27].

На сьогодні багато племінників, онуків Івана Борковського проживають у США, Канаді, Литві.

Вдалося встановити, що після переїзду з с. Чортовця у Ямницю родина І. Борковського згодом проживала у м. Станіславі по вул. Кохановського, 25.

Сестра Оксана Бабій жила у Канаді. Донька Тетяна Біла мала подвійне християнське ім'я Тетяна-Єва.

У с. Сапогів Галицького району нині проживають двоє племінників вченого археолога, Наталія і Микола Борковські. З розповіді їхньої матері, Ольги Михайлівни (1924 р. н.) відомо, що у діда Михайла Гнатовича Борковського були брат Іван Гнатович (батько Івана Борковського) та дві сестри. Онуки Івана Гнатовича виїхали до Америки, а син — вчений у Празі.

У с. Далешове Городенківського району проживає родина Борковських з 1830 року. Нині її найстарший представник Василь Іванович пенсіонер, 1909 р. н. За його спогадами, батько Іван Павлович, дід Павло Романович, прадід Роман «вже померли». Підтвердити приналежність до родини Борковських з с. Чортовця не може, оскільки ніхто з сім'ї, на жаль, на цю тему не говорив.

Інформація про І. Борковського міститься в метриках родини [1, арк. 1–9]. З цих першоджерел, що зберігаються в сімейному архіві його сестри в США, дізнаємося, що їхні батьки

одружилися в 1896 році у селі Ліски Коломийського повіту. Батько Іван Гнатович, уродженець с. Сапогів Галицького району. Мати Мотрина Василик народилася у м. Тисмениця. Дід і баба по батьківській лінії Гнат Борковський та Анна Лялюк походять з заможних селянських родин Сапогова. Одружилися вони у 1867 році. Дід Михайло Василик та бабуся Марта Голуб уродженці міста Тисмениці. Тут вони й одружилися у 1873 році. З метрик стало відомо, що родини Василиків і Борковських є українські, сповідували греко-католицьку віру.

Серед отриманих музеєм світлин є і світлина І. Борковського, яку використав Ярослав Піц для публікації статті «Археолог Іван Борковський: Дослідник Празького Королівського Замку». Після публікації він повернув світлину С. Кічеровській. Про це свідчить підпис на фотографії «дала світлину до публікації». На одній із отриманих від С. Кічеровської світлин І. Борковського на зворотній стороні є його замітка «Це я з двома студентами та урядником уряду Чехословаччини у підніжжі гори Прадід (1495 м), на якій видніється вежа. Я бачив вежу у 1917 році за Австрії, ходив туди на вправи, але у вежі не був. І тільки через тридцять років дістався туди. Ліс зник. Тільки декілька деревин і гола трава» [1, арк. 8].

І. Борковський своєю науковою діяльністю заслужив, щоби його ім'я було окрасою в антології не тільки європейської, але і української археологічної науки. Він був вірним сином України і її патріотом. Зі зброєю у руках захищав її від агресора. Вічна пам'ять шана І. Борковському поміж українцями світу.

Його праці є вагомим внеском до європейської скарбниці знань ранньослов'янської археології і, як писав В. Шендеровський, — «поява бодай невеликого матеріалу про кожну гідну пам'яті особистість — це вже подія, джерело для поглиблених роздумів і висновків. Пам'ятаймо, що тільки праця на благо Батьківщини з'єднує нас воедино» [3, с. 32].

З епістолярної спадщини, як найвагомішого першоджерела для вивчення наукового портрета вченого, вдалося отримати чотири листи Івана Борковського, два листи його дружини Лібуші та лист німецького археолога Амелії Дурас із Штутгарта до сестри Софії Борковської (Кічеровської) з її домашнього архіву.

Вчитуючись у рядки листів, писаних українською мовою, дізнаємось, що Іван Борковський щиро поважав і любив своїх

сестер, рідних. Листи передавав друзями до Лондона, Німеччини, Канади, а звідти вони їх відправляли до його сестри Софії. Отримавши інформацію, вона повідомляла рідних про життя і діяльність брата в Празі. Старалася в короткий термін передати знову ж таки листа — відповідь чи листівку брату через того чи іншого кур'єра.

У листі від 16 серпня 1948 року І. Борковський писав, що користуючись нагодою поїздки знайомого лікаря до Лондона на конгрес, він йому передає листа для пані Софії і просить її по отриманні авіа-поштою дати відповідь у Лондон, поки товариш там перебуватиме. Він інформує, що біля нього все по-старому. Працює на попередній науковій роботі в інституті археології. І хоча комуністи при владі в Чехії, він політикою не займається і є поза нею і позапартійним. Пише статті чеською мовою до фахових журналів, готується до наукової поїздки в Польщу. Він також вказує на брак текстилю та одягу в Празі, що на обід готують «пісну» зелену юшку і хліб. З листа стає зрозуміло, що важко йому було в той час купити якийсь товар чи продукти харчування. Він радить рідним передавати йому листи через Англію, Францію, Америку, Швейцарію, але не через Німеччину, радить писати тільки про здоров'я, роботу, але щоб це виглядало так «немов би це було в Америці, або в тому краю, звідки лист іде» [6, арк. 11].

З листа стає зрозуміло, що в Україні ще проживають мати і рідні, але однак він відомостей про них немає, і допомогти їм матеріально в даних обставинах не може. Він згадує рідних у Литві і здогадується, що Ярослав вивезений, бо його серед рідних там немає, але боїться про це писати рідним. У листі від 14 травня 1962 року, переданому з Праги, вчений писав:

«Люба і кохана Зосю, і всі наймиліші любі і кохані сестри і швагри. Тільки пишу короткого листа, на довгий лист немає часу. Мало маю часу, щоби написати листа довгого, як задумував, але з тої причини запізно мене повідомили, що знайомий іде до Канади і візьме листа. Довшого листа пішло аж восени, зачну його в літі. Мені треба по роботі певні речі написати або спростувати, а на це треба часу. Дякую тобі, Зосю, за карточку і відповідаю на ню. На адресу Лінди можеш післати щось з старого одягу, щось кольорове — штанці, суконку. Прошу це тільки з родинних зв'язків. Прошу пішліть ваші знімки. Ма-

мину знимку і вашу ношу з собою, часто дивлюся і дуже часто згадую. Все розбрелось, ніхто ніколи не позбирає. Праці свої пішлю за рік. Мамі пішлю в невдовзі кілька пакунків, маю накуплені речі. Всіх вас поздоровляю дуже. Цілую вас, милі мої. Івась» [6, арк. 11].

У листі, датованому 10 квітня 1966 року, до своїх сестер археолог зазначав: «Любі і кохані сестри, мила сестро Зосю, звертаюся до тебе, Зосю, тому, бо мені пишеш і до тебе також пишу звичайно я, ти усім даліше розкажеш. Здається, що скоро забуду вже і писати по-нашому. Не знаю, коли є наші свята Великодні. Чи нині, чи пізніше. Нині маємо римо-католицьке свято. Бажаю всім вам приємних і радісних свят. Користаю з нагоди, що знайомі їдуть до Західної Німеччини, і передаю листа. Можливо, що скоро буде гірко писати, але в анкеті я тут виповнював, написав, маю сестри в Америці, але не утримую з ними листового зв'язку. Тому так і краще. Можливо, що не буде треба таких анкет виповнювати надалі. Писав мені Славко Салик, що ти Зосю маєш і хочеш післати мені якусь пачку» [6, арк. 11]. Далі в листі І. Борковський дякує за отримані в подарунок речі, які Софія відправила доньці Тетяні. Він інформує про те, що Тетяна з дитиною відбула до Відня на Різдво, і більше не повернеться в Прагу, не бажає залишатися там у Відні, хоче виїхати з Європи. Саме з цього приводу Іван Борковський мав переслідування і допити адвокатів і поліції. У Празі «ціле помешкання (доньки Тетяни) і все, що там було, пропало на користь держави». Він згадує про те, що підготував і відправив поштою пакунок з речами мамі в Україну. З листа стало відомо і його місце проживання (Прага, 1, Старе Місто, Бетлемська площа, 2).

В іншому листі від 1 січня 1968 року сестрі Софії І. Борковський пише: «Люба Зосю, кохані всі сестри, бодай хоч у новому році і свята собі напишемо і побажаємо всього того, що бажаємо собі в кожному листі. Багато здоров'я, доброго святкового задоволення. Мені було в осені 70-ть літ, це вже дуже багато, і головне я вже старий, молодість відійшла. Тут писали в газетах про нагороди мої від влади за працю. Але про це ніхто не знав і не знає з родини. Чи всі здорові і живі? Адже було би мені приємно дістати від вас якісь відомості. Я тепер хорую, вже два місяці. Цілі свята полежував, не хотілося мені нічого

працювати, а праці маю досить. Не довго ще буду працювати, але не знаю. Також мені невідомо, як довго мене залишать працювати. Моя жінка вас всіх поздоровляє. Я вас цілую, щиро здоровлю у новому році. Івась».

Підсумовуючи огляд листів Івана Борковського, можна констатувати, що він був дуже обачний, вмілий конспіратор, спритно застерігав себе, сім'ю і керівництво інституту археології від різних підозр на зв'язки з українською «буржуазною» еміграцією. Рекомендував хитру методику написання листів, щоб не попасти на підозру поліції або спецслужб. Саме вони і організували його допит за неповернення в Прагу доньки Тетяна з дитиною, яка у Відні фіктивно вийшла за громадянина Канади на прізвище Білий і виїхала з ним на його батьківщину. З листів відомо, що вона там займалася перукарським бізнесом, косметикою. Двічі до неї приїздили в гості сестри І. Борковського — Анна і Софія. Однак через небажання підтримання родинних стосунків цей зв'язок обірваний.

У листі до Софії Кічеровської від 24 червня 1958 року німецький вчений-археолог Амелія Дурас зі Штутгарта писала, що в Івася Борковського скоро іменини, мабуть, вчена мала на увазі християнське свято Різдво пророка Івана Хрестителя 7 липня. Лист написаний на друкарській машинці, щоб, за словами Амелії Дурас, легко читати. Вона сповіщає, що висилає книги племіннику Вітольду Ушкевичу, сину сестри І. Борковського Євгенії, яка проживає у Литовській Республіці. Книги вона вишле через знайомого видавця у Польщі. Книги корисні, фахові. За них вона не хоче грошей. Це її подарунок. Амелія просить Софію, якщо є якісь потреби, то вона їх вирішить. Вона сподівається, що Іван Борковський правильно зробив, що одружився з Лібушею Янсовою. Старші чоловіки не повинні жити самі. Німкеня знає це з досвіду свого брата. Янсва не проста домогосподарка, вона є гідна дружина і товариш по науковій діяльності І. Борковського. Вона є справжня чешка і Борковський знайде з нею спільну мову. А одружився він вдруге у 1953 році.

Даний лист підтверджує те, що Іван Борковський був комунікательним вченим і мав багато особистих друзів в різних країнах світу. Вільно володіючи німецькою мовою, він часто брав участь у наукових конференціях, що стосувалися археології.

Сьогодні, коли в США на 107 році життя померла найстарша сестра І. Борковського Софія, вирішується питання через племінницю Зою Гаюк передачі всього архіву, в тому числі і листів родини Борковських у музей села Чортовець та фонди Івано-Франківського обласного державного архіву. Зоя Гаюк привезла до музею і книжки Івана Борковського, видані у Празі, і родинні фото, метрики народження членів родини від 1839 року. Оскільки із родичів в живих не залишилося нікого, шкода, якщо родинний архів буде втрачений. Зоя передала всю інформацію про родину Борковських, особливо сестер Борковського та їхніх родин у США та Литві. Зоя Гаюк — синхронний перекладач для МЗС США (State Department). Від початку незалежності України приїхала до Львова. У 2004 році була запрошена ректором Львівського національного університету імені Івана Франка викладати англійську мову. Перекладає наукові книги та реферати.

А ще пані З. Гаюк запропонувала внести зміни до державного гімну України.

Ось її варіант:

«Наша рідна Україна, і слава і воля!
Ще народу України усміхнеться доля!

Збережемо незалежність нашого народу!
Запануєм, Українці, на добро і згоду!

Душу й тіло ми положим за свою свободу,
І покажем, що нащадки козацького роду!»

Нині Зоя Гаюк, здійснюючи для англomовного читача переклад книги «Йосиф Сліпий. Спомини» (Львів: Видавництво УКУ, 2014. — 608 с.), знайшла наше підтвердження зустрічі провідника УГКЦ Йосифа Сліпого з ректором УВУ в Празі Іваном Борковським, професорами та президентом Карпатської України — Августином Волошиним. Єпископ приїхав за скеруванням Митрополита Андрея Шептицького на прохання українських інституцій в Чехословаччині для проведення похорону ректора Карлового університету — професора Івана Горбачевського.

Дана інформація дає підстави розшукати в архівах листування Івана Борковського з Андреем Шептицьким та іншими релігійними діячами греко-католицької церкви в Галичині.

Працюючи над архівними документами в ЦДАВО України, вдалося віднайти листа І. Борковського до Президента Карпатської України Августина Волошина від 4 січня 1940 року, в якому він писав: «Високоповажний отче Президенте! Іменем Академічного Сенату, колегії професорів УВУ в Празі і своїм власним маю честь привітати Вас з Новим роком та Святами Різдва Христового та побажати Вам, отче Президенте, щастя, здоров'я і повного успіху в ділах Ваших на полі Української науки і культури. З висловом високої шани. Ректор Іван Борковський» [16, арк. 4].

І. Борковський мав ділові стосунки не тільки з А. Волошином, але і з керівником Волівської Січі Степаном Фігурою. З ним вони разом працювали в керамічній лабораторії майбутнього Інституту археології ЧСАН.

Сьогодні в Україні 2014 рік оголошений роком Тараса Шевченка. Під час Другої світової війни І. Борковський взяв на себе обов'язок мобілізувати українські інституції в Празі для відзначення дня народження Тараса Шевченка. Ось як про це в листі-зверенні від 12 лютого 1942 року до майбутніх меценатів урочистостей писав доктор УВУ М. Гончаренко, фінансовий референт при ректорові УВУ в Празі.

«Високоповажний пане!

Щоб заманіфестувати єдність Українського громадянства в загальнонаціональних справах, під цю історичну хвилю УВУ, перебрав на себе ініціативу в справі святкування 7 березня 1942 року народження генія українського народу Тараса Шевченка. За співпраці всіх колективів нашого громадянства маємо провести те святкування — можливо в останній рік нашого перебування на еміграції — якнайдостойніше. Свято відбудеться в Сметановій залі Репрезентаційного дому міста Праги (1500 місць) за співучасті визначних мистецьких сил. З огляду на те, що УВУ не має на це своїх фондів, — звертаємось до Вас із проханням допомогти після вашої спроможності здійснення цього свята».

З листа стає зрозуміло, ректор І. Борковський свято вірив, що можливо 1942 — останній рік перебування українців на еміграції. Бо обов'язково війна закінчиться і українська держава постане. А її сини і дочки повернуться з-поза меж Укра-

їни додому. І тому пам'ять про Т. Шевченка «треба вшанувати якнайкраще», резюмує помічник ректора [17, арк. 438].

Висновки. В останні десятиріччя в Україні почав зростати інтерес до феномену епістолярної спадщини видатних українців — вчених, митців, поетів, художників. У листах історики почали бачити не другорядні джерела, з яких черпають інформацію про біографію, стилістичні особливості тексту, а першоджерела, які є дуже цінні при дослідженні повсякденного життя. Наше дослідження присвячене вивченню наукової діяльності чеського і українського археолога Івана Борковського.

Підводячи підсумок викладеного матеріалу, зазначимо, що епістолярна спадщина вченого являє собою великий інтерес для істориків, які вивчають життя і діяльність великих українців.

На даний час ми продовжуємо роботу з архівами вченого і тільки комплексний аналіз загального масиву листів, іншої кореспонденції дасть можливість краще пізнати науковий портрет І. Борковського, який постає з епістолярної спадщини борця за Незалежність України.

Отже важливою складовою частиною усїєї наукової спадщини чеського археолога, визначного вченого зі світовим ім'ям є його епістолярій, найважливішими є письмові джерела. Епістолярій вченого представляє інтерес не тільки як матеріал для вивчення наукової діяльності, але і як оригінальний чинник, у якому відображена вся багатогранність духовного життя археолога, індивідуальні особливості його мислення. Його листи відкривають справжнє обличчя українця, його відносини з родиною, любов до України, за яку він боровся зі зброєю у руках у лавах Січових Стрільців як чотар Української Галицької Армії. І. Борковський у листах, які не призначались для широкого читання, розповідає про себе, свої почуття і думки, події свого життя своїми рідними сестрами у США. Таким чином, він створив справжній свій образ, як людини-християнина, науковця, патріота України і Чехії, яка стала рідною домівкою і Вітчизною після еміграції у Чехословаччину, як борця за волю України. Цікавим, проте недостатньо вивченим, є лист до гетьмана П. Скоропадського.

І сьогодні І. Борковський є високоповажним українцем, яким пишається Чехія, його праці є основоположні у вивченні давньої історії Чехії.

Література та джерела

1. Науковий архів музею Івана Борковського с. Чортовець Городенківського району Івано-Франківської області МІВКІ-2. Родинний архів Софії Кічоровської, сестри Борковського. — 45 арк.
2. Войцехівська І. Епістологія: Короткий іст. нарис / І. Н. Войцехівська, В. П. Ляхоцький. — К.: Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІАСД, 1998. — 53 с.
3. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. — К.: Дух і літера; Харківська правозахисна група, 2001. — 299 с.
4. Критский Ю. Эпистолярное наследие историков как историографический источник / Ю. Критский // История и историки. Историографический ежегодник за 1973 год — М.: Наука, 1975. — С. 85–112.
5. Левкун Я. Відносини Івана Борковського з Ярославом Пастернаком та його листування з Вадимом Щербаківським / Ярослав Левкун // Інтелігенція і влада. — Одеса: Астропринт, 2011. — Вип. 21. — С. 282–294.
6. Музей І. Борковського, с. Чортовець, фонд І. Борковського. Листи. — Арк. 11.
7. Медведев П. Н. Формальный метод в литературоведении // Бахтин М. М. Тетралогия. — М.: Лабиринт, 1998. — С. 110–149.
8. Паперно И. А. Об изучении поэтики письма / И. А. Паперно // Ученые записки Тартуского университета. — 1977. — Т. 420. — С. 105–111.
9. Шерех Ю. Третья сторожа: Література, мистецтво, ідеологія / Ю. Шерех. — К.: Дніпро, 1993. — 347 с.
10. Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки / В. Шендеровський; ред. Е. Бабчук. — К.: Простір, 2009. — К., 2011. — Кн. 3. — 344 с.
11. Кічоровська С. Замість квітів на могилу / Кічоровська С. // Юнак. Журнал пластового юнацтва. — Торонто (Канада), 1974. — № 4 (128). — С. 27.
12. Заупокійні Божественні літургії і панахиди // Свобода. Український щоденник. — 1984. — Ч. 12, 20 січня. — С. 4.
13. У світлу пам'ять // Свобода. Український щоденник. — 1980. — 26 квітня. — № 96. — С. 4.
14. У світлу пам'ять // Свобода. Український щоденник. — 1977. — 16 серпня. — № 176. — С. 4.
15. Filip J. Ivan Borkovský // Archeologické rozhledy. — Praha: Akademia, 1967. — R 4, № 19. — S. 429–432.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 3915: Лятуринська Оксана (1902–1970) скульптор, поетеса, письменниця (1945 р.). — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 4.
17. ЦДАВО України. — Ф. 3859 Український вільний університет в Празі (Чехословаччина) (1944 р.). — Оп. 1. — Спр. 200. — Арк. 438.

REFERENCES

1. *Rody'nnyj'j arxiv Sofiyi Kichorovs'koyi, sestry' Borkovs'kogo* — *Articles from the family archive of Sofia Kichorovska, Borkovsky's sister.* (1948–1975) Naukovy'j arxiv muzeyu Ivana Borkovs'kogo — National archive of the Ivan Borkovsky. Museum in the town of Chortivets. Horodenka Region. Ivano-Frankivsk Oblast (in Ukrainian).
2. VOYCEKHOVSKA, I. & LYAKHOTSKY, V. (1998) *Epistologiya* — *Epistology.* Kyiv: Main Archive of the Cabinet of Ministers of Ukraine. p. 20 (in Ukrainian).
3. KOTSUBYNSKA, M. (2001) «Zafiksovane j netlinne». *Rozdumy' pro epistoljarnu tvorčist'—Fixed and Immortal*. *Thoughts about the Epistolary works.* Kyiv: the Spirit and the Letter. Kharkiv Human Rights Group. p. 299 (in Ukrainian).
4. KRYTSKY, YU. (1975) Jepistoljarnoe nasledie istorikov kak istoriograficheskij istočnik. Epistolary sources of historians as Historiographical sources. *Istorija i istorikio Istorigraficheskij ezhegodnik za 1973 god* — *History and historians: Historiographical Annual 1973.* p. 87 (in Russian).
5. LEVKUN, YA. (2011) The Relationship between Ivan Borkovsky and Ya. Pasternak, and his correspondence with Vadym Shcherbakivsky. *Intelihentsiya i vlada* — *Intelligentsia and the Government.* 21. pp. 282–284 (in Ukrainian).
6. *Ly'sty'* — *Letters.* The Borkovsky Foundation. (1948–1966) Muzej I. Borkovs'kogo — Borkovsky Museum. Chortivets. p. 11 (in Ukrainian).
7. MEDVEDEV, P. N. (1998) Formal'nyj metod v literaturovedenii — The Formal Literary Method. *Bahtin M. M. Tetralogija* — *Bakhtin Tetralogy.* pp. 110–149 (in Russian).
8. PAPERNO, I. A. (1977) Ob izuchenii pojetiki pis'ma — Regarding the Poetics of Correspondence. *Uchenye zapiski Tartuskogo universiteta* — *Scientific notes of the University of Tartu.* V. 420. pp. 105–111 (in Russian).
9. SHEREKH, Yu. (1993) *Tretya storozha: Literatura, my'stečstvo, ideologiya* — *The Third Guard: Literature, Art and Ideology.* Kyiv: Dni-pro. p. 347.
10. SHENDEROVSKY, V. (2011) *Nexaj ne gasne svit nauky'* — *Let the World of Science not Perish.* Kyiv: Space. V. 3. p.325 (in Ukrainian).
11. KICHOROVSKA, SOFIA (1974) *Zamist' kvitiv na mogy'lu* — *Instead of Flowers on the Grave.* *Yunak. Zhurnal plastovogo yunacztva* — *Juvenile. The Journal of the 'Plast' Youth (organization).* Toronto (Canada). 4(128). p. 27.
12. *Svoboda. Ukrayjns'kyj shchodennyk* — *Freedom. The Ukrainian Daily* (1984) *Zaupokijni Bozhestvenni liturhiyi i panakhydy* — *Burial Divine Liturgy and memorial service.* 20th January. p. 4 (in Ukrainian).

13. *Svoboda. Ukrayins'kyu shchodennyk — Freedom. The Ukrainian Daily* (1980) U svitlu pam'yat' — In Memoriam. 26th April. p. 4 (in Ukrainian).
14. *Svoboda. Ukrayins'kyu shchodennyk — Freedom. The Ukrainian Daily* (1977). U svitlu pam'yat' — In Memoriam. 16th August. p. 4 (in Ukrainian).
15. FILIP, J. (1967) Ivan Borkovský. *Archeologické rozhledy*. 19(4). pp. 429–432 (in Chekh).
16. *Oksana Lyaturynska (1902–1970), sculptor, poet, writer.* (1945) F. 3915. Op. 1. Spr. 12. Art. 4. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv (in Ukrainian).
17. *Ukrayins'kyj vil'nyj universytet v Prazi (Chexoslovachy'na) — Ukrainian Free University, Prague (Czechoslovak Republic).* (1944) F. 3859. Op. 1. Spr.1, 200. Art.438. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 17 квітня 2014 р.

УДК 930(477):159.923.2

І. М. Чістякова, І. Б. Кривдіна

ЕВОЛЮЦІЯ СВИТОГЛЯДУ Л. Г. ЛУК'ЯНЕНКА

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна

Чістякова Ірина Миколаївна, к.ф.н., доц., зав. кафедри правознавства

Кривдіна Інна Борисівна, к.і.н., доц., доцент кафедри правознавства, e-mail: krivdina.inna@mail.ru

АНОТАЦІЯ

Наукова проблематика представленої статті стосується визначення особливостей формування та еволюції світогляду такої відомої постаті в новітній історії України, як Левко Григорович Лук'яненко, в контексті суспільно-політичного життя України у другій половині ХХ — на початку ХХІ століття.

Автори виділяють чотири основних етапи еволюційно-світоглядного процесу громадського діяча: початковий (з народження до 1950 р.), комсомольсько-партійний (1950–1957 рр.), правозахисний (1957–1988 рр.) та політичний (з 1988 р. до сьогодення). При характеристиці кожного з етапів зазначаються основні чинники, які мали вирішальний вплив на формування та розвиток